

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Sakarya University Faculty of Theology

ISSN: 2146-9806 | e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 23, Sayı/Issue: 44, Yıl/Year: 2021 (Aralık/December)

Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'nin Nesih Anlayışı ve Yansımaları

*The Naskh Understanding of Abû Bakr Ibn al-'Arabî and its
Reflections*

Şükrü Şirin

Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Ana Bilim
Dalı - Dr., Sakarya University Faculty of Theology, Department of Arabic Language
and Rhetoric.

ssirin@sakarya.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-8881-9261>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 01/08/2021

Kabul Tarihi/Date Accepted: 10/12/2021

Yayın Tarihi/Date Published: 15/12/2021

Atf/Citation: Şirin, Şükrü. "Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'nin Nesih Anlayışı ve Yansımaları". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/44 (2021), 501-525. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.977163>.

İntihal: Bu makale, *iThenticate* yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. Plagiarism: This article has been scanned by *iThenticate* and no plagiarism detected.

Copyright © Published by Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Sakarya University Faculty of Theology, Sakarya/Turkey.

Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'nin Nesih Anlayışı ve Yansımaları

Öz

Bu makalede Kur'ân ilimleri alanında önemli eserler veren ve nesih konusunda müstakil bir eser kaleme alan Endülüslü Mâlikî fakihi Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'nin nesih anlayışı ve bu anlayışın yansımaları ele alınmıştır. İlk dönemlerden beri tartışma konusu olan ve halen tartışılmaya devam eden nesih konusunda nihai bir noktaya varmak pek mümkün olmasa da klasik dönem eserlerinde, geçmiş ulemanın konuya nasıl baktıkları ve hangi sonuçlara vardıkları meselenin boyutlarını görmek bakımından önemlidir. Zira nesih kavramının geçmişten günümüze nasıl bir anlam ve kapsam değişimi izlediğinin tespit edilmesi, bu alanda yapılacak daha geniş çalışmalara zemin hazırlayacaktır. Bu amaçla İbnü'l-Arabî'nin neshe dair görüşlerine yer verilirken bazı temel kavramların izahı yapılmış sonrasında tartışma konusu olan hususlar incelenmiştir. Neshin şartları ve nâsîh-mensuh ilişkisi hakkında İbnü'l-Arabî'nin görüşleri ile diğer bazı fakih ve müfessirlerin görüşleri karşılaştırılmış ve nihayetinde de İbnü'l-Arabî tarafından mensuh olduğu kabul edilen ayetler hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Nesih, İbnü'l-Arabî, Nâsîh, Mensuh.

The Naskh Understanding of Abû Bakr Ibn al-'Arabî and its Reflections

Abstract

In this article, Abû Bakr Ibn al-'Arabî's understanding of abrogation (naskh) and the reflections of this are discussed. Although it is not possible to reach a final point on the subject of naskh which has been a subject of debate since the early times and is still under discussion, it might provide a basis for further studies in the subject of abrogation to analyze the changes occurred in the meaning and content of abrogation throughout history. In this study, we dealt with Ibn Arabî's views on abrogation and explained some basic concepts of this issue as well as examined controversial issues in this regard. We also discussed the conditions of abrogation and the relation between abrogater and abrogated verses according to Ibn al-'Arabî and compared his views to the views of other jurists and exegetes. In conclusion, we presented some information on the abrogated verses from the perspective of Ibn al-'Arabî.

[You may find an extended abstract of this article after the bibliography.]

Keywords: Islamic Law, Abrogation, Ibn al-'Arabî, Abrogater, Abrogated.

Giriş

Nesih meselesi, İslâmî ilimlerin hemen hepsinin ele aldığı bir konudur. Klasik literatürde nesih konusu ya kitap içinde bir bölümde işlenmiş ya da müstakil eserlere konu olmuşsa da tanım, kapsam ve şartları üzerinde bir fikir birliğinden söz edilemez. Tanım ve şartlara dair görüş ayrılıkları disiplinlerarası olmakla kalmayıp aynı disiplin içinde de farklı tanım ve şartlar belirlenmiştir. Genel anlamıyla bir hükmün kaldırılıp yerine başka bir hükmün konmasını veya önceki hükmün süresinin sona ermesini ifade eden neshin kapsamı konusu da ihtilaflıdır. Bütün farklılıklara rağmen nesih konusunun önemini belirten âlimler, bu konu bilinmeden fıkıh faaliyetinin sağlıklı bir şekilde yürütülemeyeğini ifade etmişlerdir. Nesih konusunda ihtilafın temelini oluşturan tarif ve şartlarda bir uzlaşma olmadığı sürece neshe dair bir ittifaktan söz edilmesi mümkün gözükmemektedir. Zira ilk dönem nesih anlayışıyla sonraki dönemlerdeki nesih anlayışı temelde bir farklılık göstermektedir. Neshin bazı

tür ve örneklerinde genele yakın bir kabul varken, bazı tür ve örneklerinde büyük bir kesimin itirazına rastlanmaktadır.¹

Nesih konusunda müstakil bir eser kaleme alan Endülüslü Mâlikî fakihî Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'nin (ö. 543/1148) neshe dair görüşlerini ve bu görüşlerin yansımalarını konu edinen bu çalışmada öncelikli olarak neshin tarifi, şartları ve kapsamı üzerinde durulacaktır. Ardından İbnü'l-Arabî'nin Kur'ân-ı Kerim'de nesih konusuna bakışı incelenecek ve eserlerinde mensuh olduğu zikredilen ayetlere nasıl bir yaklaşım sergilediği tespit edilecektir.

1. Neshin Tanımı

1.1. Sözlük Anlamı

Kelime “نسخ” kökünden bir mastar olup sözlüklerde üç farklı anlamda kullanımına yer verilmektedir. Bunlardan biri “izâle etmek, iptal etmek, kaldırmak”tır. Diğer anlam “nakletmek”tir. Sözelimi bir kitabı istinsah etmek, kipta yazılanları bir başka yere aktararak yeni bir nüsha oluşturmaktır. Bir diğer anlam “tağyir ve tebdil”; yani bir şeyi başka bir hale dönüştürmek veya bir şeyin yerine başka bir şey koymak demektir.² Ancak Hanefî fakihlerinden Cessâs (ö. 370/981) nesih kelimesi hakkındaki bu anlamların tümünün dinî terminolojide mecaza dönüştüğünü iddia etmiş ve bu kelimenin şer'î bir anlam kazandığını söylemiştir.³ Nitekim İbnü'l-Arabî de nesih kelimesinin ve türevlerinin mecaz içerdiğini ifade etmektedir.⁴

1.2. İstilah Anlamı ve Nesihle İlgili Kavramlar

Nesih terimi İslâmî ilimlerin pek çoğunu ilgilendiren bir içeriğe sahip olduğu için farklı ilim dallarında kelimenin tanımı üzerinde önemle durulmuştur. İlk

1 Nesih konusunda yapılan çalışmalara dair fikir vermesi açısından birkaç eser zikredilebilir. Bunlardan biri İbnü'l-Cevzî'nin *Nevâsihu'l-Kur'ân* isimli eseridir. Yine Prof. Dr. Salih Ali Mustafa tarafından kaleme alınan *en-Nesh fi'l-Kur'âni'l-Kerim: Mefhûmuhu ve Târihihi ve Da'âvâhu* isimli eser; Prof. Dr. Talip Özdeş'in *Kur'an ve Nesh Problemi Allah'ın Kitabında Çelişki Var mı?* isimli eseriyle Davut İltaş'ın *Klasik Nesih Teorisi ve Çağdaş Tefsirciler* isimli eseri de alana dair önemli çalışmalar arasında yerini almıştır.

2 İbn Manzûr Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-Arab* (Beyrût: Dâru Sâdır, 1993), 3/61; Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Heyet (Kuveyt: Dâru'l-Hidâye, t.y.), 7/355-356. Nesih kelimesinin sözlük anlamı için, İbnü'l-Arabî'nin *en-Nâsîh ve'l-mensûh* kitabının tahkik kısmına bakılabilir. Ebû Bekir İbnü'l-Arabî Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî, *en-Nâsîh ve'l-mensûh*, thk. Abdülkebir el-Alevî el-Medgarî (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1993), 1/194-195.

3 Ebû Bekir Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl* (Kuveyt: Vezâratü'l-Evkâf, 1994), 2/197-202.

4 İbnü'l-Arabî, *el-Mahsûl fi usûli'l-fikh*, thk. Hüseyin Ali- Said Fevde (Amman: Dâru'l-Beyârik, 1999), 145.

dönemlerde daha geniş bir anlama sahip olan nesih kavramı, günümüzdeki terim anlamına sonraki dönemlerde kavuşmuştur.⁵ Şâtibî'nin de (ö. 790/1388) ifadesiyle ilk dönemlerde nesih kelimesi, şimdiki anlamının yanı sıra mutlakın takyidi, umumun tahsisi, mücmelin beyanı ve hatta müteşabih ayetleri de içine alan geniş bir çerçeveye sahipti.⁶ Nitekim ilk müfessirlerden Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/797) neshi bu geniş anlamıyla kullanan âlimlerden biridir.⁷ Cürcânî (ö. 816/1413) *et-Ta'rifât*'da neshin terim anlamı hakkında şu bilgiyi verir: Daha önce varit olan şer'î bir delilin, kendisinden sonra gelen ve önceki delilin beyan ettiği hükmün hilafına bir hüküm koyan yeni bir delille ortaya çıkan durumdur. Nesih kullar açısından bir değiştirme, Allah açısından ise hükme dair sürenin beyanıdır. Yine, Allah katında süresinin ne vakit sona ereceği bilinen ama kullar tarafından devam edeceği düşünülen bir hükmün sona eriş süresinin açıklanması, olarak da tanımlamıştır.⁸

Süyûtî, (ö. 911/1505) neshin Müslümanlara has bir durum olduğunu belirttiğinden sonra kısaca, hükmün müddetine dair bir beyan olarak tanımlar.⁹

Bu tanımlardan anlaşıldığı üzere neshin tarifıyla ilgili iki temel görüş ortaya çıkmaktadır. Bir görüşe göre nesih, hükmün müddetini *beyân* etmek, diğere göre sübutundan sonra hükmün *kaldırılması*dır.¹⁰ Hanefî usulcileri beyân manasını tercih etmişlerdir. Nitekim Cessâs neshi "bizim zan ve takdimimize göre devam etmesi caiz olan bir hükmün müddetinin beyan edilmesidir"¹¹ şeklinde tanımlar.

Kur'ân'da zikri geçen ancak kavram olarak ne ifade ettiğine dair Kur'ân ve Sünnet'te bir izahına rastlanmayan nesih kelimesinin¹² bir üçüncü anlamına da İbnü'l-Arabî'nin muasırı olan Şehristânî (ö. 548/1153) işaret etmekte-

5 Nesih kelimesinin zaman içinde ve disiplinler arasında nasıl farklı anlamlar kazandığına dair açıklamalar için bk. Davut İltaş, *Klasik Nesih Teorisi ve Çağdaş Müfessirler* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 105-107.

6 Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtibî el-Girnâti, *el-Muvâfakât*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âlü Selmân (Huber: Dâru İbn Afân, 1997), 3/325-326, 339.

7 Şeyma Altay, "Mukâtil b. Süleyman Örneğinde Erken Dönem Nesih Algısı", *Usul İslam Araştırmaları* 23 (2015), 54.

8 Ebû Zeyd Abdullah (Ubeydullah) b. Muhammed b. Ömer b. İsâ, *Takvîmü'l-edille*, thk. Halîl Muhyiddîn el-Meys (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 236; Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî* (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, t.y.), 2/54; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî, *et-Ta'rifât*, thk. Heyet (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983), 240.

9 Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme, 1974), 3/67.

10 Merve Özdemir, *Cessâs'ın Nesih Anlayışı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 5.

11 Cessâs, *el-Fusûl*, 2/199-200, 233, 345.

12 Bu konudaki tespit için bk. Talip Özdeş, "Vahiy-Olgü İlişkisi Açısından Nesh'e Getirilen Yorumlara Eleştirel Bir Yaklaşım", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 14 (2001), 39.

dir. Ona göre nesih bir tür “tekmil” olup hükümlerin maksatları sona erdiğinde, ilkinde nispetle daha kâmil bir amacı hedefleyen diğer hükümlerle kemâle erme ve tamamlanma sürecidir.¹³ İmam Mâtürîdî ise, (ö. 333/944) neshe dair görüşlere yer verirken Kur’ân’ın Levh-i Mahfuz’dan indirilmesini nesih olarak kabul edenlerin görüşüne öncelik vermiştir.¹⁴

Nesih konusuyla ilgili olarak sıklıkla kullanılan iki terim daha bulunmakta olup bunların tanımına da kısaca yer verilmesi, konunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır ki bunlar *nâsîh* ve *mensuh*’tur.

Nâsîh: Sonradan gelen ve önceki nassın içerdiği hükmü kaldıran veya süresini nihayete erdiren nastır. İbnü'l-Arabî’ye göre de genel kabul geçerli olup nassın nâsîh olarak isimlendirilmesi mecaz içeren bir kullanımdır ve asıl nâsîh Allah’tır.¹⁵ Ona göre nesih kelimesinin şer’î anlamı gibi, nâsîh kelimesinin kelâm-ı ilâhî ve Hz. Peygambere nispet edilmesi de mecaz kullanımlardır. Bununla birlikte nâsîh kelimesinin Allah dışında bir şey için kullanımı, hakiki manada nâsîhin kim olduğunu bilmek şartıyla caizdir.¹⁶

Mensuh: Kısaca “hükmü yürürlükten kaldırılan”¹⁷ şeklinde tarif edilen bu terim, içerdiği hükmün süresi bir nasla sona eren veya kaldırılan nastır. Nesih ve nâsîhin tanımından dolayı olarak anlaşıldığı için tanımına çok rastlanmasa da Katâde b. Diâme (ö. 117/735) “kaldırılan hüküm mensuh olarak isimlendirilir” şeklinde tanımlamıştır.¹⁸ İbnü'l-Arabî’nin de mensuh için farklı bir tanım yapma gereği duymadığı söylenebilir.

1.3. Neshin Kapsamı

Nesih teriminin kullanım alanının ve anlamının belirlenmesi, konuya dair tartışmaları belli bir zemin üzerinde yürütebilmek için oldukça önemlidir. Aklen ve naklen neshin mümkün olduğunu iddia edenlerle buna karşı çıkanların hangi noktada yol ayrımına geldikleri bilinirse, varılan sonuçların değerlendirilmesi kolaylaşacaktır. Akıl, örf, asli ibaha vb. yollarla belirlenen uygulamaların kaldırılması teknik anlamda nesih olarak değerlendirilmediği için bunların dışında kalan ve nesih kapsamına dâhil olan hususlara dair genel bilgiler incelendiğinde bu kapsamın üç ana alanda olduğu görülecektir.

13 Recep Arpa, “Şehristânî’nin Nesih Anlayışı”, *İslâm Araştırmaları Dergisi* 32 (2014), 44.

14 Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî, *Tefsîru'l-Mâtürîdî*, thk. Mecdî Basellûm (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 1/531; Abdülkadir Karakuş, “İmam Mâtürîdî’nin Nesh Anlayışı”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45 (2018), 87.

15 Abdurrahman Çetin, “Nesih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/579.

16 İbnü'l-Arabî, *el-Mahsûl*, 145; İbnü'l-Arabî, *en-Nâsîh ve'l-mensûh*, 2/3.

17 Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 362.

18 Ebü'l-Hattâb Katâde b. Diâme b. Katâde es-Sedûsî el-Basrî, *en-Nâsîh ve'l-mensûh*, thk. Hatim Salih ed-Dâmin (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1998), 6.

- i. Önceki semavî dinlerin hükmünün kaldırılması ve yerine Hz. Muhammed'in (s.a.v.) getirdiği İslâm dininin hükmünün konması. Bu anlamda genel olarak bir ihtilaf olmasa da önceki dinlerde varlığı nasla sabit olan hükümlerin Müslümanlar için bağlayıcı olup olmadığı tartışma konusu olmuştur.¹⁹ *Şer'u men kablenâ* olarak ifade edilen bu husus bir yönüyle nesih kapsamına girse de buna ilişkin tartışmalar ağırlıklı olarak tekil örnekler üzerinden yürümüştür.
- ii. Sünnet'in neshedilmesi konusunda neshin aklen ve naklen mümkün olduğu kabul edilmiştir. Kabir ziyaretine dair rivayet bu konunun tipik örneklerinden biridir.²⁰
- iii. Kur'ân-ı Kerim'den bir ayetin içerdiği hükmün bir bütün olarak veya kısmen neshedilmesi, tartışmaların yoğunluk merkezini oluşturmuştur. Kur'ân'da neshin varlığını iddia edenlerin yaptığı genel taksimata göre, nâsîh ile ilgili tartışmaları bir tarafa bırakırsak, üç tür nesih söz edilebilir:
 - Hem hükmü hem metni/tilaveti neshedilen ayetler.
 - Sadece metni/tilaveti neshedilen ayetler.
 - Sadece hükmü neshedilen ayetler.

Kur'ân'da nesih konusuna dair yapılan bu taksimat incelendiğinde, hükmü ve metni neshedilmiş bir ayetin varlığı kabul edilse bile ispatı pek mümkün gözükmemektedir. Zira hüküm ve metin olarak kaldırılıp unutturulan bir ayeti sonradan birilerinin hatırlaması, metnin unutulmadığını gösterir. Bu ise beraberinde farklı sorunlar getirecektir. Yani "ayet olduğu bilinen bir ibare vardı; ama bu, Kur'ân'dan çıkartılmıştır" denilirse bunun ispatı güçlü bir nakille olmalıdır. Böyle güçlü bir naklin olmayışı ve hükmü kaldırılıp metni unutturulan bir ayetin metninin hâlâ birileri tarafından hatırlanması, bu tür neshin anlam ve amacıyla örtüşmemektedir. Dolayısıyla böyle bir neshin varlığı aklen mümkün olsa da ispatı mümkün değildir.²¹

İkinci kısımda ifade edilen sadece metni neshedilen ayetler meselesi de ispatı zor olan bir durum olup, bu neshin niçin yapıldığının izahı da bir o kadar güçtür. Hükmünün devam etmesi murad edilen bir ayetin metni hangi amaca binaen neshedilmiş olabilir? Bununla birlikte ilk iki kısımdaki nesih türlerinin

19 Cessâs, *el-Fusûl*, 3/19.

20 Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdül-bakî (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, t.y.), "Cenâiz" 6, (No. 1571).

21 Bazı kaynaklarda sahâbeden birinin, önceden ezberlediği bir sûreyi okumak istediği halde hatırlayamaması üzerine ertesi sabah Rasûlullah'ın evine gidip görüşmek için beklerken aynı durumda olan başkalarının da gelerek durumu Rasûlullah'a (s.a.v.) aktardıklarında Hz. Peygamber'in bir müddet bekleyip sonrasında bu sûrenin tamamen neshedildiğini söylediği nakledilmektedir. Konuyla ilgili bilgi için bk. İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Nevâsihu'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Eşref Ali el-Malabârî (Medine: İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1984), 110-113.

aklen mümkün olduğuna ve neshedilen ayetin lafzen unutturulmamış olsa bile Kur'ân'dan çıkartılmasının yeterli olacağına işaret edenler olmuştur.²²

Kanaatimizce bu iki nesih türü Ahzâb Sûresinin Bakara Sûresi kadar uzun olduğu; ama ayetlerin yazılı olduğu malzemeyi bir hayvanın yediği, recm ayetinin Kur'ân'da mevcut olduğu; ama sonradan metni kaldırılıp hükmünün baki kılındığı gibi hadis literatüründe geçen rivayetleri nesih bağlamında izah etme amacı güden taksimlerdir. Âlimler, bir yandan hadis literatürünün ta'n edilmesinin önünü almak, diğer yandan Kur'ân'ın korunmuşluğuna halel getirmemek için bu minvalde bir nesih teorisi geliştirmişler ve rivayetlerde ayet olduğu öne sürülen bu türden metinlerin ayet oldukları kabul edilse dahi irade-i ilâhî haricinde değil, doğrudan bu iradenin bir tecellisi olarak ortadan kaybolduğunu kabul etme suretiyle Kur'ân'ı koruma altına almışlar, rivayetleri de tümünden reddetmek yerine tevil etmişlerdir.

Üçüncü kısım sadece hükmü neshedilmiş, metni Kur'ân'da mevcut olan ayetlerle ilgilidir. Neshe ilişkin tartışmaların ağırlıklı olarak yürütüldüğü kısım da budur. Kur'ân'da ne kadar ayetin neshedildiği ve bunların hangileri olduğu konusu da neshin mahiyeti kadar ihtilaftan nasibini almıştır. Zira bazı müfessirler mensuh ayet sayısını beş yüze kadar çıkarırken bazıları bu sayıyı beşe kadar indirmişlerdir.²³ Verilen rakamlar arasındaki makas aralığının genişliği, doğal olarak neshin anlam ve kapsamındaki ihtilaflara dayalıdır. Mensuh ayetlerin sayısını azaltan unsur, bazı ayetlerin tahsis, takyid, beyan, tafsil gibi yöntemlerle yorumlanarak bir şekilde nesih kapsamının dışına taşınmasıdır.²⁴

Bu genel açıklamaların akabinde İbnü'l-Arabî'nin nesih konusuna bakışını tespitte çalışırken ilgili her bir kısma dair tespit edebildiğimiz görüşlerine yer vereceğiz. Tespit edebildiğimiz, diyoruz; çünkü İbnü'l-Arabî bu eserinde nesih teorisini çok detaylı ele almamıştır. Bundan dolayı nesihle ilgili tartışmalı olan her bir mesele hakkında onun görüşünün ne olduğunu tespit etmek mümkün gözükmemektedir. Bu sebeple salt bu eserle yetinmeyip gerek *Ahkâmu'l-Kur'ân*'da ve gerek fıkıh usulüne dair eserindeki bilgileri değerlendirmek suretiyle olabildiğince İbnü'l-Arabî'nin teorik nesih tartışmalarına dair görüşlerini tespit etmeye gayret ettik.

2. İbnü'l-Arabî'nin Nesih Anlayışı

İbnü'l-Arabî yukarıda sayılan nesih türlerinin tamamının mümkün ve vaki olduğu yönünde bir kanaat ortaya koymaktadır. Yahudiler ve Mu'tezile'den

22 Cessâs, *el-Fusûl*, 2/253-254.

23 Bazı âlimlere göre nâsih ve mensuh ayetlerin listesi için bk. İbnü'l-Cevzî, *Nevâsihu'l-Kur'ân*, 522-523; Arpa, "Şehristânî'nin Nesih Anlayışı", 41.

24 Ferhat Koca, "Nesih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/583.

neshi kabul etmeyenlere yönelik eleştirilerinde yer alan ifadeleri, konuya dair anlayışını açık bir şekilde göstermektedir. Özellikle Yahudilerin neshi kabul etmeyişi gerekçesi olarak ileri sürdükleri nakle ve akla dayalı itirazlarını değerlendirirken, Allah'ın hikmet çizgisini terk ettiği ya da ilminde herhangi bir değişiklik olduğu anlamına gelen *bedâ* anlayışını²⁵ tenkit etmiştir. Mu'tezile'nin neshe dair görüşlerine iki yönden cevap vermiştir. Onun ifadesine göre Mu'tezile; neshin, ibadet süresinin sonlandırılması anlamına geleceğini söylemiştir. İbnü'l-Arabî; nasta süreye dair bir kayıt bulunmadığını ve ayrıca ibadetler dışındaki konularda da nesh caiz olup bunun Mu'tezile'nin yaptığı gibi ibadete tahsis edilmesinin doğru olmadığını belirtmiştir.²⁶

İbnü'l-Arabî'nin genel bir ifadeyle Mu'tezile'ye nispet ettiği sözlerinden onların neshi kabul etmedikleri gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Ancak Mu'tezile'nin nesh konusundaki yaklaşımı böyle değildir; onlar neshi tahsis ve beyân olarak değerlendirmişlerdir. Hatta Mu'tezile'den Ebü'l-Hüseyn el-Basrî (ö. 436/1044) *el-Mu'temed* adlı eserinde neshe dair görüşlerini anlatırken metnin neshedilip hükmün kalması şeklindeki neshin dahi mümkün ve vaki olduğunu açıkça ifade etmektedir.²⁷ İbnü'l-Arabî'nin kastettiği kişi Mu'tezile'den Ebû Müslim Muhammed b. Bahr el-İsfahânî (ö. 322/934) olmalıdır. Zira söz konusu kişinin Kur'ân'da nesh olmadığına dair bir görüşe sahip olduğu kaynaklarda yer almaktadır.²⁸

2.1. İbnü'l-Arabî'nin Nesih Tanımı

İbnü'l-Arabî nesih için kendisi bir tanım ortaya koymayıp âlimlerimiz diyerek ifade ettiği Mâlikî ulemanın nesih tanımına yer vermekle yetinmiştir. Bu tanıma göre nesih; şayet sonraki nas olmasaydı önceki hüküm sabit olacakken önce gelen bir nasla sabit olan hükmün ileriki zaman için kaldırıldığı, anlamına gelmektedir.²⁹ Kendisinin de benimsediği anlaşılabilir bir diğer nesih tanımı ise "önce gelen bir nasla belirlenen hükmün sonra gelen bir nasla kaldırılması" şeklindedir.³⁰ Fakat İbnü'l-Arabî'nin kabul ettiği anlaşılabilir iki tanım arasında bir fark vardır. Zira neshe dair tanımlar incelendiğinde iki farklı anlayış sergilendiği görülmektedir. Bunlardan biri *ref'* anlayışı olup, sabit olan bir hükmün daha sonra iptali anlamına gelir. Diğeri ise *tahsis* anlayışıdır ve

25 Bedâ kavramıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Avni İlhan, "Bedâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/290.

26 İbnü'l-Arabî, *el-Mahsûl*, 144-147.

27 Mu'tezile'nin nesihle ilgili görüşlerine dair ayrıntılı bilgi için bk. Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Alf b. Tayyib el-Basrî, *el-Mu'temed fi usûli'l-fikh*, thk. Halil el-Meys (Beyrût. Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1982), 1/367, 369, 375, 387.

28 Lütfullah Cebeci, "İsfahânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/509.

29 İbnü'l-arabî, *en-Nâsîh ve'l-mensûh*, 2/1.

30 İbnü'l-Arabî, *el-Mesâlik fi şerhi Muwatta'ı Mâlik* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2007), 6/29.

Cessâs'ın da benimsediği bu anlayışa göre önceki hükmün süresinin sonlandırılması anlamına gelmektedir.³¹ Yine İbnü'l-Arabî'ye göre kaldırılan hükmün yerine bir başka hükmün ikame edilmesi şart değildir.³² Zira ona göre nesih, zamanla ilgili bir tahsis olup,³³ önce gelen hitabın içerdiği hükmün sonra gelen bir hitapla kaldırılmasıdır.³⁴ Bu durumda her iki tarifi de zikretmesi, iki anlamı da mümkün gördüğü şeklinde değerlendirilebileceği gibi, tanımlardan birini malumat aktarımı olarak kabul etmek de mümkündür. Her ne kadar kendisi açık bir şekilde bu ayırımı vurgu yapmasa da Yahudilere yönelik cevabından beyân anlamındaki neshe daha yakın olduğunu söylemek mümkündür.

2.2. İbnü'l-Arabî'ye Göre Neshin Kapsamı

İbnü'l-Arabî'ye göre bir ayet veya sûrenin metninin/nazımının, içerdiği hükümle birlikte neshedilmesi mümkündür. Buna delil olarak Ebû Musâ el-Eş'arî'den (ö. 42/662) gelen bir rivayete yer vermektedir. Ancak ilgili konuya dair başka rivayetler de olmakla beraber bu rivayetlere temel hadis kaynaklarında yer verilmediği dikkat çekmektedir.³⁵ İbnü'l-Arabî, yalnızca hükmün veya yalnızca metnin neshinin mümkün olduğunu da ifade etmektedir.³⁶ Mu'tezile'nin, asıl olan metin/nazım neshedilmişken nasıl olur da fer' mesabesinde olan hüküm kalabilir ki, şeklindeki yaklaşımlarınaysa şöyle cevap verir: "Bir hüküm, Kur'ân-ı Kerim'de mevcut bir nasla sabit olsa da kesinlik kazandıktan sonra Kur'ân'da nas olmaksızın sabit olan bütün hükümlerle, müstakil bir hüküm olma bakımından eşit konuma gelmiş olur. İşte hükmün neshedilip metnin kalması ve Kur'ân'da metni olmayan bir hükmün yine Kur'ân metni olmayan bir başka hükümle kaldırılması da nesih türlerindedir."³⁷ Aynı yerde İbnü'l-Arabî, Hz. Âişe'den gelen sütkardeşliğine ve evlenme engeli oluşmasına sebep olan on emzirme hakkındaki ayetin daha sonra beş emzirme hükmü ile neshedilmesini Kur'ân'da metni/nazmı bulunmayan iki ayetin birbirini neshine örnek vermiştir.³⁸ Zira Kur'ân'da on emzirmeye dair

31 Özdemir, *Cessâs'ın Nesih Anlayışı*, 5.

32 İbnü'l-Arabî, *en-Nâsîh ve'l-mensûh*, 2/2.

33 İbnü'l-Arabî, *en-Nâsîh ve'l-mensûh*, 1/151.

34 İbnü'l-Arabî, *el-Mesâlik*, 6/29

35 Ebû Musâ el-Eş'arî'ye nispet edilen bu rivayete yer veren modern dönem çalışmalarının neredeyse tamamında Süyûtî kaynak olarak verilmiştir. Karşılaştırma için bk. Ebû Abdillâh el-Hâris b. Esed el-Muhâsibî el-Anezî, *Fehmü'l-Kur'ân ve ma'nâhu*, thk. Hüseyin Kuvvetlî (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1978), 402; İbnü'l-Arabî, *en-Nâsîh ve'l-mensûh*, 2/5; Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 3/70.

36 İbnü'l-Arabî, *en-Nâsîh ve'l-mensûh*, 2/5.

37 İbnü'l-Arabî, *en-Nâsîh ve'l-mensûh*, 2/5.

38 Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahîh-i Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Beyrut: Dâru lhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y.), "Rađâ", 24.

ayetin metni/nazmı bulunmadığı gibi hükmü de yürürlükten kalkmıştır.³⁹

Mu'tezile'nin, asıl olan metnin neshedilip fer' olan hükmünün devam etmesi muhaldir, şeklindeki itirazına yönelik verdiği bir başka cevapsa şöyledir: "Tilâvet/metin, tek başına müstakil hükümdür, bundan elde edilen hüküm de müstakildir, demeniz zaten bunun delilidir. Ayrıca Kur'ân'dan bağımsız olarak pek çok tikel hükmün olması ve Kur'ân'daki bir hükmün Sünnet'le neshedilmesi, hükmün metinden bağımsız bir varlığa sahip olduğuna delalet eder. Bunlardan her biri diğerinden bağımsız olduğuna göre, birinin bırakılıp diğerinin neshedilmesi mümkündür."⁴⁰

Görüldüğü üzere İbnü'l-Arabî nesih konusunda bir kapsam daraltmasına gitmemiş ve neshin her türlüşünü mümkün görmüştür. Ona göre Kur'ân Kur'ân'ı, Sünnet Sünnet'i, Kur'ân Sünnet'i ve Sünnet de Kur'ân'ı neshedebilir.⁴¹ Zira bunların tamamı doğrudan veya dolaylı olarak Allah katından olup birinin diğerini neshetmesinde bir sakınca yoktur. Ancak Kur'ân'ın tamamının neshedilebileceğine dair muhtemel iddiayı eleştirerek bunun muhal olduğunu söylemiştir.⁴²

İbnü'l-Arabî icmânın neshe konu olmasını mümkün görmemiş ve bunu da vahiy sürecinden sonra bir delilin istikrarının mümkün olmamasına bağlamıştır. Muhtemel bir iddia olarak, ümmetin, daha önce ortaya konulan iki görüşten birinde ittifak etmeleri diğerini nesheder, sözünü dile getirmiş ve bunun nesih olmadığını savunmuştur. Zira ona göre ortada iki içtihat vardır ve bunlardan birinin terkedilip diğerinin alınması nesih değildir. Bunun bir nesih olduğunun kabulü halinde kıyasla da nesihten söz edilebilir. Oysa bir müçtehidin kıyas yoluyla elde ettiği hükümden vazgeçmesi; yani içtihadından dönmesi caizdir ve bu nesih olarak değerlendirilmez.⁴³

2.3. İbnü'l-Arabî'ye Göre Neshin Şartları

İbnü'l-Arabî nesih için birtakım şartlar ileri sürmüş ve farklı eserlerinde bu şartlara yer yer atıfta bulunmuştur. Konuya dair söyledikleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde neshin cevazı için altı şart ileri sürdüğü söylenebilir:

- Hüküm şer'î/hukukî bir meseleye dair olmalıdır.⁴⁴
- Nâsîh, mensuh ile eş zamanlı olmamalıdır.
- Nâsîhin hükmü, mensuhun hükümden farklı olmalıdır.
- İki delili uzlaştırmak mümkün olmamalıdır.⁴⁵

39 Çetin, "Nesih", 32/580.

40 İbnü'l-Arabî, *el-Mahsûl*, 146.

41 İbnü'l-Arabî, *en-Nâsîh ve'l-mensûh*, 2/3-4.

42 İbnü'l-Arabî, *en-Nâsîh ve'l-mensûh*, 2/7.

43 İbnü'l-Arabî, *en-Nâsîh ve'l-mensûh*, 2/7.

44 İbnü'l-Arabî, *en-Nâsîh ve'l-mensûh*, 2/1.

45 İbnü'l-Arabî, *el-Mesâlik*, 6/546.

- Kat'îlik ve zannîlik bakımından nâsîh ile mensuh aynı düzeyde olmalıdır.
- Zamansal öncelik-sonralık bilinmelidir.

Bunlara ilave olarak, İbnü'l-Arabî'ye ait eserlerde farklı vesilelerle zikredilmiş, neshin şartlarına ilişkin başka detaylar da bulunmaktadır. Mesela; belirli bir süre için konulan hükmün, sürenin nihayetiyle kendiliğinden son bulması nesih değildir.⁴⁶ Yine nesih, sadece Hz. Peygamber zamanında mümkün olup sonrası için mümkün değildir.⁴⁷ Ayrıca ihbârî konular neshin kapsamına dâhil değildir.⁴⁸ Ancak haber, haber verilen açısından bir hüküm içeriyorsa neshe konu olabilir. Bununla birlikte tehdit ve müjde içeren haberlerde değişiklik yapılması yalan anlamına geleceği için bu tür haberlerde nesih caiz değildir.⁴⁹ Fakat tehdit bir fiile bağlı ise bu fiile ilişkin hükmün neshedilmesiyle tehdit de neshedilmiş olur ki bu öncekinden farklıdır.⁵⁰ İbnü'l-Arabî'ye göre Allah Teâlâ'nın adaleti gereği kullarına güçlerinin yetmediği bir fiili emredip sonra da rahmetiyle onu neshetmesi caizdir.⁵¹ Yine Hz. Peygamber'e mahsus hükümlerde de nesih söz konusu değildir.⁵²

Neshe dair ileri sürülen şartlarda birtakım farklılıkların olması, nâsîh ve mensuhta aranan şartların birlikte zikredilerek neshin şartları olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır. Zira neshin şartlarını daha az sayıda zikredenler, nâsîh ve mensuhta aranan şartları ayrıca ele almışlardır.

2.4. İbnü'l-Arabî'ye Göre Nâsîh-Mensuh İlişkisi

Nâsîh mensuh ilişkisine dair literatürde mensuh hükmün yerine yeni bir hükmün ikamesinin gerekip gerekmediği, nesheden hükmün neshedilenden daha kolay olmasının gerekip gerekmediği, nâsîh ve mensuh hükümlerin birbirine bitişik olup olamayacağı gibi bazı detay tartışmalar yer alır. Bu başlıkta İbnü'l-Arabî'nin bu tartışmalara dair görüşlerini tespit etmeye çalışacağız.

2.4.1. Mensuh Hükmün Yerine Başka Bir Hükmün Getirilmesi

İbnü'l-Arabî'ye göre mensuh olan hükmün yerine yeni bir hükmün ikame edilmesi şart değildir. Ancak “*Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz.*”⁵³ ayetini delil olarak ileri sürüp, nâsîhin bir hüküm içermesi gerektiğini şart koşanlar olmuştur. İbnü'l-Arabî, bu görüşün kime ait olduğunu belirtmeksizin sadece

46 İbnü'l-Arabî, *el-Mesâlik*, 7/107.

47 İbnü'l-Arabî, *el-Mesâlik*, 2/414.

48 İbnü'l-Arabî, *el-Mesâlik*, 5/90.

49 İbnü'l-Arabî, *en-Nâsîh ve'l-mensûh*, 2/1.

50 İbnü'l-Arabî, *en-Nâsîh ve'l-mensûh*, 2/77-78, 303.

51 İbnü'l-Arabî, *en-Nâsîh ve'l-mensûh*, 2/37.

52 İbnü'l-Arabî, *el-Mesâlik*, 1/440.

53 el-Bakara 2/106.

görüşe yer vermiş ve eleştirmiştir. Hatta bu anlayışta olanları “kifayetsiz kişiler” şeklinde nitelemiş ve akabinde de yerine bir hüküm konmaksızın neshedilen hükümlere örnekler vermiştir. Zikrettiği ilk örnek Hz. Peygamber’le özel görüşme yapmak isteyenlerin, bu görüşme öncesinde sadaka vermelerini emreden (el-Mücâdele 58/12-13) hükmüdür. Zira bu emir neshedilmiş olup yerine başka bir hüküm konmamıştır.⁵⁴ Görüşme öncesinde sadaka verme meselesinin bir nesih mi değil mi olduğu meselesi bir yana, nesih olduğu kabul edilse bile sadaka emri kaldırıldıktan sonra yeni bir hüküm konduğu inkar edilemez; çünkü sadaka görüşmenin şartı olduğuna göre şartın neshedilmesi halinde hüküm önceki hale geri dönecektir. Önceki hal ise sadaka vermeksizin görüşmenin mübahlığı hükmüdür.

İbnü’l-Arabî’nin zikrettiği ikinci örnek, kocası vefat eden kadınların bir yıl süreyle iddet beklemeleri (el-Bakara 2/240) hükmünün, aynı sürenin 234. ayetinde belirtilen dört ay on gün ile neshedilmesidir ki, bu örnek de konuya uygun görünmemektedir. Zira kaldırılan hükmün yerine bir başka hüküm ikame edilmiştir. Şayet İbnü’l-Arabî, neshedilen kısmın, kocası vefat eden kadının nerede iddet bekleyeceğine dair olan hüküm olduğunu kastetmişse bu durumda örnek konuya uygun olabilir. Fakat *Ahkâmü’l-Kur’ân* isimli eserinde her iki ihtimali de zikrederek neshin süreyle ilgili olduğunu tercih etmesi,⁵⁵ verilen örneğin konuyla uyumlu olmadığı kanaatimizi güçlendirmektedir.

Mensuh hükmün yerine bir başka hükmün getirilmediğini ortaya koyan başka örnekler olduğuna da işaret eden İbnü’l-Arabî, konuya dair üçüncü bir örnek zikretmemiş ve nâsihin yeni bir hüküm koyduğu durumlara dair örneklerle geçmiştir. Bu örneklerin tamamı Kur’ân ile ilgili olmayıp genel bir sıralama yapılmıştır. Mesela savaş sırasında on kişinin yüz kişi karşısında sebat göstermesi hükmünün, bir kişinin iki kişi karşısında sebat göstermesiyle;⁵⁶ gece namazının beş vakit namazla; kıblenin Mescid-i Aksâ yerine Kâbe olmasıyla;⁵⁷ kabir ziyaretinin yasaklanmasından sonra serbest bırakılmasıyla yapılan nesihler, mensuh yerine yeni bir hüküm ikame edilerek gerçekleşmiş nesihlerdir.⁵⁸

2.4.2. Nâsihin Mensuhtan Daha Ağır Bir Hüküm İçermesi

Literatürde nesheden hükümle neshedilen hüküm arasında, zorluk ve meşakkat açısından nasıl bir ilişki olduğuna dair görüşler yer alır. Sonraki hüküm meşakkat konusunda ya öncekine denk, ya ondan daha kolay ya da daha zor

54 İbnü’l-Arabî, *en-Nâsih ve’l-mensûh*, 2/2.

55 İbnü’l-Arabî, Ebû Bekir İbnü’l-Arabî Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ (Beyrût: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2003), 1/279.

56 el-Enfâl 8/65-66.

57 el-Bakara 2/144.

58 İbnü’l-Arabî, *en-Nâsih ve’l-mensûh*, 2/2-3.

olacaktır. Kimi âlimler, sonraki hükmün öncekinden daha zor bir hüküm olmayacağını ileri sürmüşlerdir.⁵⁹ Buna karşın İbnü'l-Arabî, nâsihin mensuhan daha ağır bir hüküm içermesini caiz görmüş, bunu kabul etmeyenlerin kimler olduğuna dair bir şey söylememiştir. Ancak kendisi diyalektik bir üslupla konuya dair muhtemel itirazları dile getirmiş ve bunlara cevap vermiştir. Mesela “nasıl olur da mensuhun yerine gelen hüküm daha ağır olabilir?” denilirse buna cevaben; tutulamayan oruçların yerine kaza orucu tutulması hükmü, önce mükellefin tercihine bırakılmışken sonrasında zorunlu kılınarak hafif olan bir hükmün daha ağır bir hükümle neshedilmesini örnek gösterir. Devamında da yeni bir soruyla “*dinde üzerinize hiçbir güçlük yükledi*”⁶⁰ ayetiyle itiraz edilmesi halinde cevap olarak şöyle der: “Bu, yaptığından hesaba çekilemeyecek olan Allah’a karşı bir itirazdır. Şayet bu soruyu, bir problemi çözmek ve çelişkiyi izah etmek için sorduk, dersiniz biz de; orucun zorunlu kılınmasında da muhayyerlikte de bir zorluk yoktur; dolayısıyla zorluk olmayan bir hükümden yine zorluk olmayan bir hükme geçilmiştir, deriz.”⁶¹

Ancak İbnü'l-Arabî bu izahıyla kaldırılan hüküm yerine daha zor olanın getirilmesini açıklamış olmamaktadır. Zira ileri sürdüğü argümanlardan birincisi Allah’ın dilediğini yapacağı, ikincisi ise sonra gelen hükmün daha zor olmadığıdır. İlk argümanına yönelik bir itiraza mahal olmadığı açıktır. Fakat ikinci değerlendirme, mensuhun yerine konan hükmün daha ağır olmasını izah etmemesi bir yana, uygulamanın da bu yönde olmadığını ifade eder tarzdadır. Bununla birlikte “daha zor olmak”la “tahammül edilmesi zor olmak” arasında fark olduğu, yukarıdaki ayette herhangi bir zorluktan değil; tahammül edilmesi zor olan bir mükellefiyetten söz edildiği, kaza orucu tutmanın ise muhayyerliğe nispetle daha zor olsa da tahammül edilmesi zor bir mükellefiyet olmadığı söylenebilir.

2.4.3. Nâsihin Mensuha Bitişik Olmaması

İbnü'l-Arabî'nin nesih için koyduğu şartlardan birisi de nâsihin mensuha bitişik olmamasıdır. Hükmün süresinin açıkça belirtildiği ayetlerden örnekler vererek bu konuda bir ihtilaf olmadığını belirtmiştir. Konuya dair “...sonra orucu geceye kadar tamamlayın” (el-Bakara 2/187) ibaresinde yer alan “إلى الليل” ifadesinin nâsih olmadığını söylemiştir. Bununla beraber hükmün süresine dair bir beyan yer almamış ve bu süre sonradan belirtilmişse bunun nesih olduğunu kabul etmektedir. Örnek olarak ‘... o kadınları ölüm alıp götürünceye yahut Allah onlara bir yol açmıcağı kadar evlerde hapsedin.’⁶² ayetini zikretmiştir.⁶³ Zira buradan fuhuş yapan kadınlara dair bir hüküm verilmediği, ileride Allah’ın

59 Özdemir, *Cessâs’ın Nesih Anlayışı*, 79-80.

60 el-Hac 22/78.

61 İbnü'l-Arabî, *en-Nâsih ve'l-mensûh*, 2/3.

62 en-Nisâ 3/15.

63 İbnü'l-Arabî, *en-Nâsih ve'l-mensûh*, 2/1.

onlar hakkında vereceği hükmün beklenmesi gerektiği anlaşılmaktadır. İleride gelmesi beklenen beyanla konunun nesih kapsamına girdiğini kabul etmiştir.⁶⁴ Ancak İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bu ayeti ele alırken nesih olmadığını, zira neshin her açıdan birbiriyle muarız olan ve birleştirilmesi mümkün olmayan iki sözde olabileceğini ifade etmiştir. Nitekim bu ayette, ileride bir hükmün verileceğinin lafza bitişik olarak söylenmesi, sonradan gelen hükmü bu ayete lafız olarak bitişik kabul etmeyi gerektirir. Bu nedenle de bu ayetin mensuh olmadığına ümmetin icma ettiğini söylemiştir.⁶⁵

2.4.4. Nâsîh ve Mensuhun Sübutu

İbnü'l-Arabî'ye göre nâsîh ve mensuh arasında rivayet açısından bir denklik olması veya nâsîhin mensuha nazaran daha kesin bir sübuta sahip olması gerekir. Bu çerçeveden bakıldığında Sünnet'in Kur'ân'ı neshetmesini kabul etmiş⁶⁶ ancak nâsîh konumundaki Sünnet'in sübut bakımından mütevatir olması gerektiğini de belirtmiştir. Her ne kadar hükümlerin tamamı Allah katından olsa da rivayet açısından bir sıralama söz konusu olup, sübutu kat'î olan bir nas ancak kendisi gibi kat'î bir nasla neshedilebilir. Bu bağlamda o, Kur'ân'ın Sünnet'i neshedemeyeceğini söyleyenlerin görüşünü zayıf olarak nitelmiştir. Bu görüş sahiplerine göre Kur'ân'ın ancak Kur'ân'la, Sünnet'in de ancak Sünnet'le neshi mümkün olup bir şey sadece kendi misli ile neshedilebilir. Bu görüşü savunanların başında İmam Şâfiî (ö. 204/820) gelmektedir.⁶⁷ İbnü'l-Arabî'nin aktardığına göre İmam Şâfiî, bu konuda iki temel argüman ileri sürmektedir. Bunlardan birincisi; Rasûlullah'ın (s.a.v.) hüküm koyma yetkisi varsa da hükmünde Kur'ân'a aykırı bir beyanda bulunması caiz değildir. İkincisi ise; Rasûlullah'ın (s.a.v.) kendi hükmüyle amel etmesiyle bu hükmü neshettiği söylenen Kur'ân nassının gelmesi arasındaki geçen sürede söz konusu hükme yönelik Kur'ân'ın bir takriri bulunmaktadır ki bu da hatalı bir hükmün takriri anlamına gelecektir.⁶⁸

İbnü'l-Arabî'nin İmam Şâfiî'ye nispet ederek aktardığı ifadeleri birebir Şâfiî'nin eserlerinde tespit edememiş olsak da bu manaya gelen ifadeleri yer almaktadır. Zira İmam Şâfiî *er-Risâle* isimli eserinde Kur'ân'ın Kur'ân'la, Sünnet'in Sünnet'le neshedilebileceğini açıkça ifade etmektedir.⁶⁹ İmam Şâfiî'ye göre, insanlar arasında bir benzeri olmayan tek kişi, Allah'ın kendisine vermiş olduğu hususiyet nedeniyle Rasûlullah'tır. Bu nedenle O'nun sözünün de

64 İbnü'l-Arabî, *en-Nâsîh ve'l-mensûh*, 2/152-153.

65 İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/457.

66 İbnü'l-Arabî, *el-Mahsûl*, 146.

67 Konuyla ilgili tartışmalar için bk. Nasi Aslan, "Eş'arî Usûlcülerin Nesih Konusunda İmam Şâfiî'ye Yöneltilen Eleştiriler-Râzî ve Âmidî Örneği-", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 36 (2020), 3.

68 İbnü'l-Arabî, *en-Nâsîh ve'l-mensûh*, 2/4.

69 Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *er-Risâle*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Mısır: Mektebetü'l-Halebî, 1940), 106.

benzeri yoktur. Dolayısıyla Sünnet, ancak Sünnet'le neshedilebilir. Şayet bir Sünnet neshedilecekse Allah bunu Rasûlüne bildirir ve O da yeni bir Sünnet'le öncekini nesheder.⁷⁰

Âhad haberle Kur'ân'ın neshedilemeyeceği konusunda icma olduğunu belirten İbnü'l-Arabî, bazılarının Kur'ân'da yer alan anne babaya vasiyet emrinin Sünnet'le neshedildiğini zannettiklerini, hâlbuki durumun böyle olmayıp söz konusu ayetin, miras ayetiyle neshedildiğini belirtir. Yine aynı bağlamda olmak üzere, zina edenlerin evlerde tutulması hükmünün Sünnet'le neshedildiğini söyleyenlere, bu hükmün recm ayetiyle neshedilmiş olduğunu, sonrasında ise recm ayetinin metninin neshedilerek hükmünün devam ettiğini söyleyerek cevap vermiştir.⁷¹

İbnü'l-Arabî, *وَاقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي* (Tâhâ 20/14) ibaresinden bahsederken bu ayetin Sünnet'le neshedildiğini belirtmiştir. Ayetin ilgili kısmı Türkçe meallere *'beni anmak için namaz kıl'* şeklinde yansıtılmış olmakla beraber İbnü'l-Arabî burada kastedilen manayı, *'bir namazı unutursan hatırladığım zaman kıl'* şeklinde değerlendirmekte ve izahatını buna göre yapmaktadır.⁷² Bu ayette hitabın Hz. Musâ'ya yönelik olduğunu, her ne kadar önceki ümmetlere belirlenen kuraların Müslümanlar için bağlayıcı olup olmadığı tartışmalı olsa da buradaki hitabın Müslümanlara da yönelik olduğunda bir ittifakın bulunduğunu söyler. Bu ayete yönelik söz konusu bağlayıcılığı ise Hz. Peygamber'in şu hadisine dayandırır: "Kim bir namaz vaktinde uyur ya da unutursa hatırlayınca onu kılın."⁷³ Akabinde ise Rasûlullah'ın (s.a.v.) bir yolculuk esnasında sabah namazı vaktinde uyuyakaldığını, uyanınca da yolculuk için hazırlıkların yapılmasını emrederek abdest ve namaz konusunda acele etmediğini, bir müddet yolculuk yaptıktan sonra namazı kıldığını aktarır. Bu rivayet Rasûlullah'ın, (s.a.v.) kılmadığı sabah namazını hatırladığı vakit kılmakta acele etmeyip ertelediğini göstermektedir. Bahsi geçen erteleme için fakihler tarafından farklı gerekçeler ileri sürülmüş olup bunlardan biri de Sünnet'in Kur'ân'ı neshettiği şeklindedir. İbnü'l-Arabî de bu rivayetin ümmetin genel kabulü ile mütevatir gibi olduğunu ve bu Sünnet'in, ilgili ayeti neshettiğini kabul etmiştir.⁷⁴

70 Şâfiî, *er-Risâle*, 106-108; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Abdülganî Abdülhâlik (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1994), 1/33.

71 İbnü'l-Arabî, *en-Nâsîh ve'l-mensûh*, 2/5.

72 Ayette geçen kısmın yorumuna dair görüşler için bk. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmi'u'l-beyân fi tevîli'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakîr (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 18/283-284.

73 Bu hadisin farklı lafızlarla aynı manaya gelen pek çok rivayeti olup, burada verilen lafızlarla rivayeti için bk. Ebû Ya'lâ Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî, *Müsned*, thk. Hüseyin Selim Esed (Şam: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1984), 5/409.

74 İbnü'l-Arabî, *en-Nâsîh ve'l-mensûh*, 2/295-296.

2.5. Nassa Yapılan Ziyade ve Eksiltme

Nassa yapılan ziyadenin nesih olup olmadığı konusunda ihtilaf olduğunu belirten İbnü'l-Arabî, bunun nesih olduğunu kabul etmekte,⁷⁵ ancak bazı şartlar ileri sürmektedir. Hanefilerin konuyla ilgili görüşlerine özet bir şekilde değinerek, onlara göre de nassa yapılan ziyadenin nesih anlamına geldiğini belirttikten sonra Mâlikî âlimlerin bu durumu nesih kabul etmediklerini aktarmıştır. Örnek olarak Hanefilerin; adam öldürmenin kefareti olarak azat edilmesi gereken kölenin Müslüman olma vasfıyla kayıtlı olduğu, buna karşılık zihâr kefaretinde mutlak olarak bırakıldığı; hal böyle olunca da birinin diğerine hamledilmesi halinde bunun nassa ziyade yapmak suretiyle nesih sayılacağından caiz olmadığı yönündeki görüşlerini zikretmiştir. Buradan anlaşıldığına göre o, Mâlikî âlimlerin görüşünden ziyade Hanefilerin görüşünü yakındır. Ancak İbnü'l-Arabî; şayet nassa yapılan ziyade aslın hükmünü değiştiriyorsa nesih olur, değiştirmiyorsa nesih olmaz, şeklindeki Hanefilere nispet ettiği görüşü de eleştirir. Bu görüşün doğru kabul edilmesinin, Rasûlullah'ın (s.a.v.) hükümleri tek seferde açıklaması zorunluluğunu gerektireceğini ileri sürerek bunun mümkün olmadığını söyler. Aynı yerde Hanefilerin, azat edilecek köle için ileri sürdükleri dilsiz olmak gibi bir takım aşırı kusurlardan salim olması şartını da nassa yapılan bir ziyade olarak yorumlayıp eleştirir. Nihayetinde bunun mutlak ve mukayyede ilgili bir husus olduğuna değinerek konuyu sonlandırır.⁷⁶ Anlaşıldığına göre İbnü'l-Arabî nassa yapılan ziyadeyi nesih olarak kabul etmekte ancak, zihâr kefareti için azat edilecek köleyle ilgili hükümde söz konusu olan durumun tahsis olduğunu ve nesih olmadığını ileri sürmektedir. Dolayısıyla Hanefilere yönelik eleştirisi, usûl sistematığı üzerinden olup ona göre zihâr kefareti için azat edilecek kölede Müslüman olma şartının aranması gereklidir ve bu nesih kapsamında değildir. Ayrıca Hanefilerin kabul ettikleri gibi azat edilecek kölenin ileri derecede bir kusurunun bulunmaması İbnü'l-Arabî tarafından da kabul edilmiş olup bu da nesih değildir.⁷⁷

Oysa Hanefî fakihlerden Cessâs, bu konuyu ayrıntılı olarak ele almış olup mesele İbnü'l-Arabî'nin ifade ettiği kadar basit değildir. Zira Cessâs'a göre nassa yapılan ziyadeyle ilgili hükümler, söz konusu ziyadenin nastan bağımsız olup olmadığına göre değişmektedir. Hükmü yerleşik hale gelen bir nassa, nastan ayrı olarak sonradan bir ziyade gelmesi halinde bu nesihdir. Ziyadenin nassa bitişik olması durumunda ise tıpkı istisna cümlesi gibi birbirinden ayrılmaksızın her ikisiyle de amel edilmeye devam edilir.⁷⁸

75 İbnü'l-Arabî, *en-Nâsîh ve'l-mensûh*, 2/6.

76 İbnü'l-Arabî, *el-Mahsûl*, 1/90.

77 İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 4/194.

78 Cessâs, *el-Fusûl*, 2/315.

Burada zikredilmesi gereken önemli bir husus İbnü'l-Arabî'nin *en-Nâsîh ve'l-mensûh* isimli eserinde yer alan bir ifadedir.

”زيادة الشرط في الشيء هل يكون نسخا أو لا يكون نسخا؟ وإنما يكون نسخا كزيادة الإيمان في وصف ربة الظهر تخصيص

لا نسخ.“⁷⁹

İbareden anlaşıldığına göre İbnü'l-Arabî zihâr kefareti için azat edilecek kölede iman şartının aranmasını geçerli görmekle beraber bunu nesih olarak değerlendirmemektedir. Hâlbuki ibare ziyadenin nesih olacağını beyanla başlayıp, zihâr kefareti olarak azat edilecek köleye ilave bir şart getirilmesini nesih kapsamında görmeye örnek verilmiş gibi anlaşılmaktadır. İbarenin sonunda ise bunun nesih değil tahsis olduğu belirtilmiştir. Fakat kitabı tahkik eden Medgarî, bu ibareyle ilgili bir yorumda bulunmamıştır. Bununla beraber muhakkik, ulaşabildiği iki yazma nüshada da eksiklikler ve okunmayan yerler olduğuna dikkat çekmiştir.⁸⁰

Tipki nassa yapılan ziyade gibi eksiltmeyi de nesih kabul eden İbnü'l-Arabî⁸¹ buna dair bir örnek vermemiştir.

2.6. Bir Emrin Henüz Uygulanmadan Önce Neshi

Emredilen bir fiilin birileri tarafından yerine getirilmesinden sonra neshedilmesinin caiz olduğu konusunda ittifak olmakla beraber, söz konusu fiilin hiç kimse tarafından uygulanmadan neshedilip edilemeyeceğinde ihtilaf vardır. Bu durum, neshedilen hükmün uygulanabilmesi için yeterli bir sürenin olmasıyla ilişkilendirilmiştir. Mesela Allah Teâlâ bu sene hac yapmayı emretse ve Arafe günü gelmeden bu emri neshetse, bu durumda kimse emri yerine getirmemiş olacaktır. İşte bu tasvire benzer bir hükmün neshedilebileceğini kabul edenler olduğu gibi etmeyenler de olmuştur. Bunun geçerli olduğunu kabul edenler arasında Eşarîler, Şâfiî âlimlerin çoğu ve İmam Ahmed (ö. 241/855) yer almaktadır. Mu'tezile ve Hanefîlerin çoğu ise bunun caiz olmadığı görüşündedirler.⁸² İbn Hazm da (ö. 456/1064) amel öncesi bir fiilin neshinin caiz olduğunu belirterek, bunun bedâ anlamına geleceğini söyleyenleri eleştirmiş ve böyle bir nesih bedâ ise neshin her türü aynı durumda değerlendirilir ki o zaman neshin hiç caiz olmaması gerekir, diyerek itiraz etmiştir.⁸³

İbnü'l-Arabî'ye göre de bir emir, henüz hiç kimse tarafından yerine getirilmeden neshedilebilir. Bunu kabul etmeyenler olarak sadece Mu'tezile'yi

79 İbnü'l-Arabî, *en-Nâsîh ve'l-mensûh*, 2/6.

80 İbnü'l-Arabî, *en-Nâsîh ve'l-mensûh*, 1/245-247.

81 İbnü'l-Arabî, *el-Mahsûl*, 1/90; İbnü'l-Arabî, *en-Nâsîh ve'l-mensûh*, 2/6.

82 Ebü'l-Hasen Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî el-Âmidî, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, thk. Abdurrazzâk Afîfî (Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, t.y.), 3/126; İbnü'l-Cevzî, *Nevâsîhu'l-Kur'ân*, 102-103.

83 Ebü Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, thk. Ahmet Muhammed Şakir (Beyrût: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, t.y.), 4/101.

söyleyen İbnü'l-Arabî, Mu'tezile'nin şu gerekçesine yer vermiştir: Emrin gayesi mükellefi sınamak ve bu emre tabi olup olmadığına bakmaktır. Dolayısıyla bir emrin henüz uygulanmadan neshedilmesi, istenen bu gayenin gerçekleşmesini ortadan kaldırır ki bu durumda o fiili emretmek abes olur. Allah Teâlâ ise bundan münezzehtir.

İbnü'l-Arabî bu görüşe şöyle cevap vermiştir: Bu şekilde mensuh bir hükmün amacı mükellefin itikat açısından sınanması olup emredilen şeyi kabul edip etmemesi yönüyle imtihan edilmesidir. Zira inanç açısından yapılan imtihanı inkârın sonucu küfür, amel açısından muhalefet etmek ise masiyet olup diğerinden daha hafiftir. Dolayısıyla bir fiilin amel edilmeden önce neshedilmesi faydasız olmayıp aksine daha büyük bir amaca matuftur. Âlimlerin çok önceden beri bu tür neshi kabul ettiklerini ve buna delil olarak da Hz. İbrahim'in (a.s) oğlunu kesmekle emrolunup sonra bu emrin uygulanmadan önce neshedildiğini örnek verdiklerini aktaran İbnü'l-Arabî, bu örneğin konuya uygun olmadığını ve âlimlerin kasit olmaksızın burada bir hataya düştüklerini ifade etmektedir.⁸⁴ Ona göre uygulanmadan önce neshedilen hükmün örneği, Hz. Peygamber'le yapılacak özel görüşme öncesinde sadaka vermeyi emreden ayet olup bu ayet henüz hiç kimse tarafından uygulanmadan neshedilmiştir.⁸⁵

Ancak İbnü'l-Arabî bu ayetin tefsirini yaparken Hz. Ali'den gelen rivayetlerden birine yer vermiş, diğer rivayetten ise bahsetmemiştir. İlk rivayete göre münâcât öncesi sadaka vermeyi emreden ayet nazil olunca Rasûlullah (s.a.v) Hz. Ali'yle sadakanın miktarı konusunda istişare eder. Önce bir dinara ne dersin diye soran Rasûlullah'a (s.a.v) bunun fazla olduğunu söyleyen Hz. Ali yarım dinarın da fazla olduğunu belirtip çok küçük bir miktar teklif eder. Rasûlullah da (s.a.v) O'na çok fakirce davrandığını belirtir. Akabinde de ayet nesholur. Bunun üzerine Hz. Ali 'benim sayemde Allah bu ümmetin yükünü hafifletti'⁸⁶ der. Bu rivayet sadaka ayetiyle kimsenin amel etmediğini göstermektedir.

Konuya dair ikinci rivayette ise Hz. Ali şöyle demiştir: "Allah'ın Kitabı'nda öyle bir ayet var ki benden önce hiçbir kimse onunla amel etmedi, benden sonra da kimse onunla amel edemez. Benim bir dinarım vardı ve onunla on dirhem satın aldım. Sonra da Rasûlullah'la her münâcâtım öncesinde bir dirhem sadaka verdim. Sonra kimse onunla amel etmeden bu ayet neshedildi."⁸⁷ Bu rivayet, neshin amel sonrası olduğunu göstermektedir.

84 İbnü'l-Arabî, *el-Mahsûl*, 1/147-148.

85 İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 4/201.

86 Ebu'l-Fazl Şihabuddin Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1960), 13/340.

87 Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, *el-Musannef fi'l-ehâdîth ve'l-âsâr*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyad: Mektebetü'r-Rûsd, 1988), 6/373; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmi u'l-beyân fi tevîli'l-Kur'ân*, thk.

İbnü'l-Arabî'nin yer vermediği bu rivayet kendisinden çok daha önce kaleme alınan eserlerde yer almaktadır. Râzî'nin (ö. 606/1210) ayrıntılı olarak yer verdiği rivayet, görebildiğimiz kadarıyla ilk olarak İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'inde yer almakla birlikte Taberî (ö. 310/923) ve Vâhidî (ö. 468/1076) tarafından da zikredilmiştir. Hatta Endülüslü Mâlikî âlimlerden biri olan Mekkî b. Ebû Tâlib de (ö. 437/1045) bu rivayeti zikredenlerden birisidir.⁸⁸ Dolayısıyla İbnü'l-Arabî'nin bu rivayete yer vermeyişinin sebebi rivayetin kendisine ulaşmamış olması gibi değerlendirilebilse de bu zayıf bir ihtimal olarak görünmektedir. Bununla birlikte rivayeti zayıf olarak değerlendirdiği için yer vermemiş olması da mümkündür. Ancak, konuya dair savunduğu görüşe uymadığı gerekçesiyle rivayeti görmezlikten gelmiş olma ihtimalini, şahsiyeti ve ilmi kişiliğiyle örtüştürmek pek mümkün değildir.

3. İbnü'l-Arabî'nin Nesih Anlayışının Yansımaları

İbnü'l-Arabî *en-Nâsîh ve'l-mensûh* isimli eserinde pek çok ayeti nesih konusu bakımından ele almış ve bunlar hakkında serdedilen görüşlere yer verdikten sonra kendi kanaatini ifade etmiştir. Kur'ân'daki sûre ve ayet tertibini esas alarak yaptığı bu sıralamada, çoğunluğun mensuh kabul ettiği bazı ayetlerin öyle olmadığını gerekçeleriyle birlikte dile getirmiştir. Eserinde sûreleri ele alırken genellikle o sûrede kaç ayetin neshe konu olduğunu ve kaç ayetin tahsis kapsamında değerlendirileceğini belirtmiş olmasına rağmen neshe konu olduğu ileri sürülen ayetlerin tamamını mensuh olarak kabul etmediği görülmektedir. Bu nedenle sûre başında zikredilen rakamlar İbnü'l-Arabî'nin mensuh olarak kabul ettiği ayetlerin sayısı olmayıp hakkında nesih iddiası bulunan ayetlerin sayısıdır.

Kur'ân sûrelerinin nüzûlü, Mekkî-Medenî oluşu, tertibi gibi konulara kısaca yer veren İbnü'l-Arabî nesih ihtiva etmeleri bakımından da sûreleri bir taksimata tabi tutarak sayısal bazı değerler vermiştir. Müfessirlerin kabulü olarak değerlendirdiği bu verilere göre: 40 sûrede mensuh vardır, nâsîh yoktur; 25 sûrede ikisi de vardır; 6 sûrede ise ikisi de yoktur.⁸⁹

Ahmed Muhammed Şakir (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 23/248; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 8/80; Âmidî, *el-İhkâm*, 3/130; Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1999), 29/495.

88 Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî, *el-Hidâye ilâ bulûği'n-nihâye fi ilmi me'ânî'l-Kur'ân ve tefsîrihî ve ahkâmihî ve cümelin min fünûni ulûmih*, thk. eş-Şâhid el-Büşeyhî (Şâika: Câmiatü'ş-Şârîka, 2008), 11/7367.

89 İbnü'l-Arabî, *en-Nâsîh ve'l-mensûh*, 2/14-15.

Ancak verilen rakamlarda bir sorun olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu durumda toplam sûre sayısı 71 olmakta ve geriye kalan 43 sûreden bahsedilmektedir. Hâlbuki konuya dair sonraki dönemlerde verilen sayılar ve sûre isimleriyle burada yer alan bilgiler karşılaştırıldığında, İbnü'l-Arabî'nin nâsih ve mensuh bulunmayan olarak saydığı sûreler 'nâsih var, mensuh yok' şeklinde görülmektedir.⁹⁰ Anlaşılan o ki İbnü'l-Arabî nâsih ve mensuh bulunmayan sûrelerin sayı ve isimlerini zikretmemiş ancak nesih olmadığını söylediği altı sûrenin tefsirinde bizzat kendi eserinde nesihten bahsetmiştir. Şayet bu 6 sayısı, Süyûtî'nin de dediği gibi sadece nâsih olan sûreler için kabul edilirse geriye kalan 43 sûrede nâsih ve mensuh yoktur, sonucu çıkacaktır.

Muhakkik tarafından hazırlanan tablo dikkate alınarak yapılan karşılaştırma sonucu,⁹¹ görebildiğimiz kadarıyla İbnü'l-Arabî *en-Nâsih ve'l-mensûh* isimli eserinde 73 sûre hakkında değerlendirme yapmış, 41 sûreye ise yer vermemiştir. Bazı sûrelerde ayetin bir benzeri başka yerde geçtiği için oraya işaret etmekle yetinmiştir. 73 sûre içerisinde yaklaşık 297 ayet hakkında değerlendirme yaparak bunlardan 129 kadarında nesih iddiası olduğunu söylemiş, 105'inde kendisi de neshin varlığını kabul etmiştir. Geriye kalan 168 ayeti ise tahsis olarak değerlendirmiştir.

İbnü'l-Arabî'ye göre mensuh ayetlerin sayısı 105 olmakla beraber bunlardan 75'inin seyf ayetiyle (et-Tevbe 9/5) neshedildiğini kabul etmektedir. Seyf ayetinin 124 ayeti neshettiğine dair bir görüşü zikretmiş olsa da bunu kabul etmediği anlaşılmaktadır.⁹² Diğer 30 mensuh ayeti nesheden ayetler ise farklı farklıdır.

Sonuç

İbnü'l-Arabî'nin nesih teorisine dair görüşlerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

İbnü'l-Arabî'ye göre nesih, önce gelen bir nasla belirlenen hükmün sonra gelen bir nasla kaldırılması demektir. Bu tanıma göre İbnü'l-Arabî neshi beyan mahiyetinde değil; ref' mahiyetinde bir işlem olarak değerlendirmektedir.

Literatürde neshin üç türünden söz edilir: a) nass ile hükmün birlikte neshedilmesi, b) nass neshedilip hükmün baki bırakılması, c) yalnızca hükmün

90 Süyûtî, *el-İtkân*, 3/69-70.

91 Muhakkik tarafından hazırlanan listede bazı sûre isimleri yanlış yazılmış, kitapta yer almayan sûreler de listede verilmiştir. Ayrıca tahsis için incelenen ayet sayısında da, toplamda doğru olmakla beraber bazı hatalar vardır. Mesela Bakarâ Sûresi'nde ikisi mükerrer olmak üzere 36 ayet tahsis konusu altında ele alınmış olmasına rağmen muhakkik bu rakamı 29 olarak vermiştir. Ancak fazla yer işgal edeceği kanaatiyle bu çalışmada listeye yer verilmemiştir. Muhakkik tarafından hazırlanan liste için bk. İbnü'l-Arabî, *en-Nâsih ve'l-mensûh*, 1/230-232.

92 İbnü'l-Arabî, *en-Nâsih ve'l-mensûh*, 2/240.

neshedilmesi. İbnü'l-Arabî klasik nesih taksimine herhangi bir itiraz yöneltmemiş ve taksimi aynen benimsemiştir.

Bir nesih işleminden söz edilebilmesi için hangi şartların bulunması gerektiği hususunda literatürde tartışmalar bulunmaktadır. İbnü'l-Arabî'nin nesih için gerekli gördüğü şartlar şunlardır: Hüküm şer'î/hukukî bir meseleye dair olmalıdır, nâsîh mensuhla eş zamanlı olmamalıdır, nâsîh delilin gerektirdiği hüküm, mensuh delilin gerektirdiği hükümden farklı olmalıdır, iki delili uzlaştırmak mümkün olmamalıdır, kat'îlik ve zannilik bakımından nâsîh ile mensuh aynı düzeyde olmalıdır, iki nas arasında zamansal öncelik-sonralık bilinmelidir. Buna karşın bir hükmün yerine yeni bir hüküm konmaksızın neshedilemeyeceği, sonradan gelen hükmün öncekinden daha ağır olamayacağı ve bir hükmün neshedilebilmesi için onunla amel edilmesi gerektiği gibi kimileri tarafından nesih için ileri sürülen şartları kabul etmemiştir.

Gelenekte Kur'ân'ın Kur'ân'ı ve Sünnetin Sünneti neshedebileceği hususunda görüş birliği vardır. Çapraz nesih adı verilen Kur'ân'ın Sünneti ve Sünnetin Kur'ân'ı neshetmesi hususu ise Kur'ân ve Sünnet arasındaki mahiyet farkından dolayı ihtilaflıdır. İbnü'l-Arabî, ilk ikisine ilave olarak bu iki türün de hem mümkün hem de vaki olduğu görüşünü benimsemektedir.

Hanefilerin nesih olarak değerlendirdiği "nassa ziyade"yi ise İbnü'l-Arabî'nin nesih mi yoksa tahsis mi kabul ettiği hususunda ifadeleri net değildir.

Klasik dönem âlimleri arasında, Kur'ân'daki mensuh ayetlerin sayısını 500'e çıkaranlar yanında 5'e kadar indirenlere de bulunmaktadır. İbnü'l-Arabî, eserinde 129 ayet hakkında nesih iddiası olduğuna temas etmiş ve bu ayetlerin 105'inin neshe konu olduğunu kabul etmiştir. Seyf ayetiyle neshedilmiş olarak tanımladığı ayetler hariç tutulduğunda 30 kadar ayeti nesheden ayetler birbirinden farklıdır. Bu durumda İbnü'l-Arabî'ye göre Kur'ân'da yaklaşık 30 mensuh ayet bulunduğunu söyleyebiliriz. Mensuh ayetlerin sayısına dair görüşler arasındaki makas genişliği dikkate alındığında, İbnü'l-Arabî'nin mensuh ayetler konusunda ifratla tefrit arasında vasat bir çizgide yer aldığı söylenebilir. İbnü'l-Arabî nezdinde mensuh hükümlerin sayısının az olmasının başlıca nedenlerinden biri, diğer âlimler tarafından nesih olduğu ileri sürülen pek çok örneği tahsis olarak değerlendirmesidir.

İbnü'l-Arabî'nin neshe dair eseri ile *Ahkâmu'l-Kur'ân* isimli eseri, özel bir çalışmaya konu edilerek, nesih konusunda ikisi arasındaki farklar ve gerekçeleri tespit edilebilir.

Kaynakça

- Altay, Şeyma. "Mukâtil b. Süleyman Örneğinde Erken Dönem Nesih Algısı". *Usul İslam Araştırmaları* 23 (2015), 45-66.
- Âmidî, Ebû'l-Hasen Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî el-Âmidî. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. thk. Abdurrazzâk Afîfî. 4 Cilt. Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, t.y.
- Arpa, Recep. "Şehrîstânî'nin Nesih Anlayışı". *İslâm Araştırmaları Dergisi* 32 (2014), 39-61.
- Aslan, Nasi. "Eş'arî Usûlcülerin Nesih Konusunda İmam Şâfiî'ye Yönelttiği Eleştiriler-Râzî ve Âmidî Örneği". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 36 (2020), 1-15.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Abdülganî Abdülhâlik. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2. Basım, 1994.
- Cebeci, Lütfullah. "İsfahânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/509. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs. *el-Fusûl fi'l-usûl*. 4 Cilt. Kuveyt: Vezâratü'l-Evkâf, 2. Basım, 1994.
- Cürcânî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî. *et-Ta'rîfât*. thk. Heyet. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- Çetin, Abdurrahman. "Nesih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/579-581. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Debûsî, Ebû Zeyd Abdullah (Ubeydullah) b. Muhammed b. Ömer b. İsâ. *Takvîmü'l-edille*. thk. Halîl Muhyiddîn el-Meys. 24 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî. *Müsned*. thk. Hüseyin Selim Esed. 13 Cilt. Şam: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1984.
- Ebû'l-Hüseyn el-Basrî, Muhammed b. Alî b. Tayyib. *el-Mu'temed fî usûli'l-fikh*. thk. Halîl el-Meys. 2 Cilt. Beyrût. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1982.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 4. Basım, 2013.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihabuddin Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî. *Fethu'l-bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. 13 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1960.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, t.y.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî. *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*. thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki. 2 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, t.y.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1993.
- İbnü'l-Arabî. Ebû Bekir İbnü'l-Arabî Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- İbnü'l-Arabî. *el-Mahsûl fî usûli'l-fikh*. thk. Hüseyin Ali- Said Fevde. Amman: Dâru'l-Beyârik, 1999.

- İbnü'l-Arabî. *el-Mesâlik fi şerhi Muvatta'ı Mâlik*. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2007.
- İbnü'l-Arabî. *en-Nâsih ve'l-mensûh*. thk. Abdülkebir el-Alevî el-Medgarî. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1993.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Nevasihu'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Eşref Ali el-Malabârî. Medine: İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1984.
- İlhan, Avni. "Bedâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/290-291. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- İltaş, Davut. *Klasik Nesih Teorisi ve Çağdaş Müfessirler*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Karakuş, Abdülkadir. "İmam Mâtürîdî'nin Nesh Anlayışı". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45 (2018), 83-113.
- Katâde b. Diâme, Ebü'l-Hattâb Katâde b. Diâme b. Katâde es-Sedûsî el-Basrî. *en-Nâsih ve'l-mensûh*. thk. Hatim Salih ed-Dâmin. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1998.
- Koca, Ferhat. "Nesih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/582-584. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Muhâsibî, Ebû Abdillâh el-Hâris b. Esed el-Muhâsibî el-Anezî. *Fehmü'l-Kur'ân ve ma'nâhu*. thk. Hüseyin Kuvvetî. Beyrût: Dâru'l-Fıkr, 2. Basım, 1978.
- Müslim b. el-Haccâc, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Sahîh-i Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y.
- Özdemir, Merve. *Cessâs'ın Nesih Anlayışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Özdeş, Talip. "Vahiy-Olgü İlişkisi Açısından Nesh'e Getirilen Yorumlara Eleştirel Bir Yaklaşım". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 14 (2001), 39-48.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî. *et-Tefsîru'l-kebîr*. 32 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 3. Basım, 1999.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî. *Usûlü's-Serahsî*. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, t.y.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî. *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. 4 Cilt. Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme, 1974.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî. *er-Risâle*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Mısır: Mektebetü'l-Halebî, 1940.
- Şâtîbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtîbî el-Gırnâtî. *el-Muvâfakât*. thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âlü Selmân. 7 Cilt. Huber: Dâru İbn Affân, 1997.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî. *Câmi'u'l-be'yân fi tevîli'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirez-zâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. thk. Heyet. 40 Cilt. Kuveyt: Dâru'l-Hidâye, t.y.

The *Naskh* Understanding of Abū Bakr Ibn al-'Arabī and its Reflections

(Extended Abstract)

The subject of *naskh* has been a matter that almost all the Islamic sciences deal with. In the literature on this field, which is defined as the basic Islamic sciences, the subject of *naskh* has been dealt with either in a chapter in the book or based on individual works. However, despite all this time, there has been no consensus on its definition, scope, and conditions. These distinctions regarding definitions and conditions are not only interdisciplinary, but different definitions and conditions have been determined within the same discipline. The scope of abrogation, which generally means the abolition of a provision and the replacement of another provision, or the expiration of the previous provision, was another factor that triggered conflicts. As far as we can see, it is impossible to have an agreement on abrogation unless there is a consensus on the definitions and conditions that form the basis of the disagreement on abrogation. Because the understanding of *naskh* in the first period and the understanding of *naskh* in the following periods, including today, show a fundamental difference. While there is a general acceptance in some areas of abrogation due to its wide scope, many objections are encountered in some areas.

This study deals with the views of Abū Bakr Ibn al-'Arabī (d. 543/1148) on abrogation and the reflections of these views, who wrote an independent work on *naskh*. The definition, conditions, and scope of abrogation were briefly emphasized. Afterwards, the author's view of the issue of *naskh* in the Qur'an and its examples were examined. It has also been possible to see how Ibn al-'Arabī's views on *naskh* were reflected in the judgment since he has an independent work on the verses of judgment.

The concept of *naskh*, which had a broader meaning in terms of interpretation in the early periods, gained its current meaning in later periods. When the definitions of abrogation are evaluated, two basic views emerge. One of them is described as the declaration of the duration of the judgment, while the other is described as the abolition of the provision after its confirmation. Hanafi scholars, especially al-Jassās, preferred the meaning of declaration.

It is very important to determine in which meaning and area the concept of *naskh* is used to carry out the discussions on the subject on certain ground. Evaluation of the results will be more straightforward if it is known in which areas those who claim that abrogation is possible and those who oppose. Since the removal of some applications determined using such methods is not accepted as abrogation in the technical sense, when the general information about the issues that are outside of this and included in the scope of abrogation are examined, it will be seen that this scope is in three main areas. Firstly, the abolition of the previous heavenly religions and the replacement of the

rule of Islam. Secondly, it is the abrogation of the *sunnah*. Thirdly, it is the abrogation of all or part of a verse from the Qur'ân. This has been the center of the debate. In this context, even if it is accepted that there is a verse in the Qur'ân whose sentence and text are abrogated at the same time, it is a claim that is unlikely to be proven. Because if someone remembers a verse that was abolished and forgotten as a judgment and text, it shows that the text has not been forgotten. Only the subject of verses whose texts have been abrogated is also a situation that is difficult to prove, and its purpose is just as difficult to explain. Only the abrogated text and the verses that are still present in the Qur'ân have been the most discussed area.

Although Ibn al-'Arabî, whose views on *naskh* were examined in this study, wrote an independent work on the subject, the part he devoted to the theory of *naskh* in this work is relatively short that it does not exceed seven or eight pages. For this reason, we could not reach his views on some issues, but we were able to find his views on some issues among the comments he brought to the relevant verses. In general terms, Ibn al-'Arabî shows an understanding that all types of *naskh* are possible and occurring. The expressions in his criticisms of the Jews and those who do not accept abrogation from the Mu'tazila, clearly reveal his understanding of the subject. Ibn al-'Arabî himself did not give a description of abrogation. However, by including the definition of *naskh*, the Malikî scholars/jurists show that he accepted it.

As a result, unless there is a consensus on the definition, conditions, and scope of abrogation, it is impossible to reach a definite opinion about abrogation. While some do not accept the existence of abrogation in the Qur'an in the classical period, the number of those who do not accept it in the modern period has increased. As a result, the idea that it is possible to act when the place and time come with the verses that are claimed to be abrogated has become widespread. The fact that there is no specific text about the abrogated verses and the disagreement of those who accept abrogation in the abrogated verses also support those who hold this view. From this point of view, it seems essential to re-evaluate the subject of abrogation and the concepts related to the subject. Of course, the works of previous scholars should not be ignored in the studies to be carried out in this context. Addressing the views of many scholars about *naskh* in independent studies will lay the groundwork for more comprehensive studies. This study has been written with the effort and hope of contributing to the subject, even a little bit.